

Archeologisch begeleidingsonderzoek in het voormalige Kartuizerklooster te Leuven

Johan Claeys en Marc Lodewijckx

Inhoud

1	Algemene context van het Kartuizerklooster.....	3
1.1	Geografie en geologie	3
1.2	Historische context	5
1.2.1	Kartuizerklooster: 1486 – 1783	5
1.2.2	De periode van verval: 1783 – 1917	7
1.2.3	Vanaf 1917: de heropleving	7
2	Methodiek	8
3	Resultaten.....	9
3.1	Het kasseipad	9
3.2	De bodemopbouw.....	11
3.3	Sporen en structuren	11
4	Archeologische waardering en advisering	15
5	Algemeen Besluit.....	16
6	Literatuur	16

Voorwoord

In dit rapport worden de resultaten weergegeven van de archeologische waarnemingen die zijn gemaakt tijdens de begeleiding van het uitgraven van een sleuf voor nutsleidingen bij het Leuvense Kartuizerklooster. Deze werkzaamheden passen in de plannen met betrekking tot herbestemming, restauratie en uitbreiding van de bestaande infrastructuur.

Onze dank gaat uit naar collega Joeri Theelen, de Divisie Monumenten van de Technische Diensten van de KU Leuven, het Agentschap Onroerend Erfgoed en de onderaannemers betrokken bij het veldwerk, voor het vertrouwen en de goede samenwerking.

Colofon

Rapport Onderzoekseenheid Archeologie (KU Leuven)

Plaats Leuven
Locatie voormalig Kartuizerklooster, Bankstraat 75

Vergunning tot het uitvoeren van een prospectie met ingreep in de bodem 2013/484
Kadasterperceel nrs. Afdeling 4, Sectie E, Blad 5, Perceel 442-G

Kaartblad kaartblad 32/2 van de topografische kaart van België 1/10.000

Opdrachtgever KU Leuven
Uitvoerder KU Leuven, Onderzoekseenheid Archeologie

Projectleider Prof. dr. Marc Lodewijckx
Dagelijkse leiding Drs. Johan Claeys

Periode 25-27 oktober 2013

Opslag archaeologica KU Leuven, Onderzoekseenheid Archeologie
Opslag archief KU Leuven, Onderzoekseenheid Archeologie

Coverfoto Een blik op de werkzaamheden, vanaf de poort van het binnenhof

Inleiding

Op vraag van het Agentschap Onroerend Erfgoed en in opdracht van de Divisie Monumenten van de Technische Diensten KU Leuven heeft de Onderzoekseenheid Archeologie van de KU Leuven archeologische waarnemingen uitgevoerd tijdens de begeleiding van het uitgraven van een sleuf voor nutsleidingen in het voormalige Kartuizerklooster te Leuven, vanaf de Heilige-Geeststraat tot aan de dichtstbijzijnde hoek van het hoofdgebouw. De werken gebeurden in het kader van de vervanging van oude gas- en waterleidingen. Concrete doelstellingen van het archeologisch onderzoek waren het opsporen van restanten van historische gebouwen en andere gerelateerde *archaeologica* in het onderzoeksgebied en de evaluatie van de bewaringstoestand met het oog op de toekomst.

De graafwerkzaamheden werden uitgevoerd op 25 en 26 oktober 2013, de archeologische waarnemingen werden gedaan tussen 25 en 27 oktober 2013.

We hebben zeer veel gehad aan de degelijke historische studie die door R. Engels werd gemaakt aan het *Raymond Lemaire International Centre for Conservation* van de KU Leuven (cf. bibliografie).

In de volgende hoofdstukken worden de resultaten van het archeologische onderzoek toegelicht. Hoofdstuk 2 licht de methodiek van het onderzoek nader toe en hoofdstuk 3 de resultaten. De archeologische waardering en advisering komen aan bod in hoofdstuk 4 en het algemeen besluit staat in hoofdstuk 5.

1 Algemene context van het Kartuizerklooster

Dit hoofdstuk is integraal overgenomen uit het opgravingsrapport opgesteld door professor Marc Lodewijckx en Els Meirman (Lodewijckx-Meirman 2010: 2-5) met betrekking tot een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd in 2010 op de terreinen van het voormalige Kartuizerklooster.

1.1 Geografie en geologie

Momenteel wordt het voormalige Kartuizerklooster omringd door 3 straten: de Tervuursevest, de Bankstraat en de Heilige-Geeststraat (afb. 1). Het klooster is gesitueerd op de rand van het plateau en het bovenste deel van een helling langs de vallei van de Dijle en de Voer. De helling stijgt van oost naar west tot aan de voet van het Brabants plateau, gelegen net ten westen van de stad Leuven. Het niveauverschil vanuit de vallei tot aan de voet van het Brabants plateau bedraagt ca. 8 meter (Engels 1999: 17).

Op de geologische kaart (afb. 2) staat het onderzoeksgebied gekarteerd onder de bebouwde zone (OB) aangezien het binnen de ring van Leuven gesitueerd is. Net ten westen van het onderzoeksgebied, buiten de ring van Leuven, zijn er drie bodemtypes te onderscheiden. Van zuid naar noord betreft het een droge leembodem zonder profiel (Abp(c)), droge leembodem met textuur B-horizont (Aba0) en een droge zandleembodem met textuur B-horizont (Lba0).

Afb. 1. Ligging van het voormalige Kartuzierklooster, zoals op de topografische kaart. (digitale versie van de topografische kaart 1/10,000, zwart-wit, kaartblad 25/7, © NGI/AGIV).

Afb. 2. Uitsnede van de Bodemkaart van België ter hoogte van het onderzoeksgebied. (digitale versie van de Bodemkaart van België © AGIV; www.Agiv.be)

1.2 Historische context

De historiek van de gebouwen van het voormalige Kartuizerklooster kan onderverdeeld worden in drie perioden.

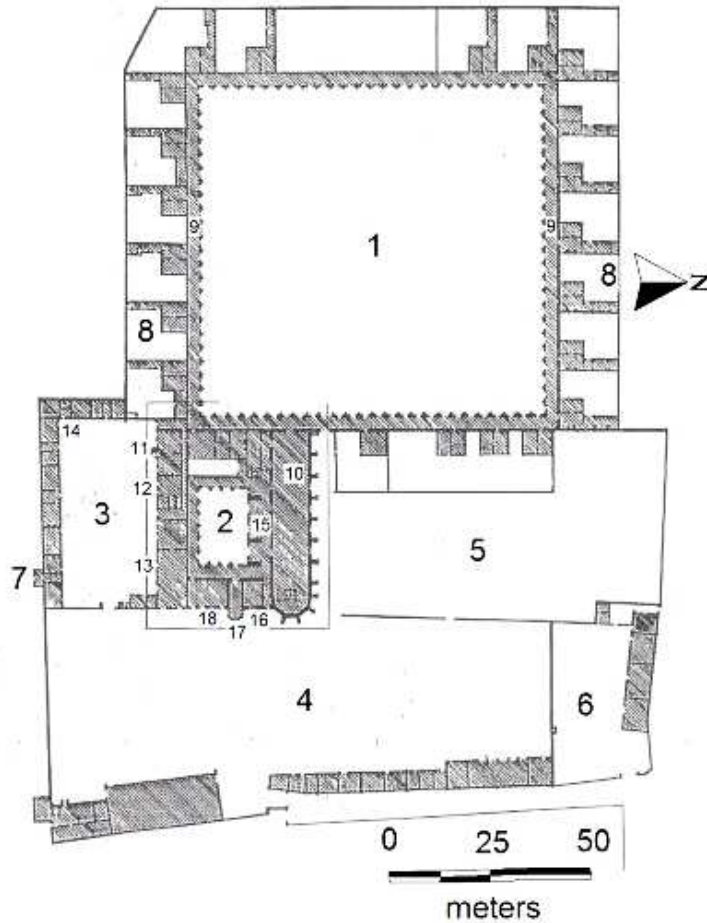
1.2.1 *Kartuizerklooster: 1486 – 1783*

Op 19 december 1486 koopt Walter Waterleet, kapelaan van Karel de Kale, Hertog van Boergondië, een stuk grond genaamd 'Redingen' binnen de stadsmuren van Leuven. In de daaropvolgende jaren werd er een nieuw Kartuizerklooster gebouwd. Het was het eerste klooster van de Kartuizerorde dat binnen stadsmuren werd opgericht. Om eenzaamheid en rust te garanderen, zochten de Kartuziers steeds verlaten plekken om hun nieuwe kloosters te bouwen. Dit was ook het geval voor de locatie in Leuven. Een verlaten plek, aan de rand van de stad maar binnen de 14de-eeuwse omwalling, werd uitgekozen om het laatste nieuwe Kartuizerklooster in de Zuidelijke Nederlanden te bouwen. Gedurende drie eeuwen zou deze site de meest religieuze grond binnen de stadsmuren blijven. Het complex was behoorlijk uitgestrekt en volledig omgeven door een hoge muur. Binnen de muren van hun cel en het klooster leefden de monniken een leven in eenzaamheid en devotie, armoede en gebed, een leven volledig gericht naar het Heilige, naar de Heer (Engels 1999: 8-9).

Over de bouwgeschiedenis van het Kartuizerklooster zijn gedetailleerde bronnen voorhanden.

De eerste steen werd gelegd in 1489 door Margareta van York, weduwe van Karel de Kale. In 1491 arriveerden de eerste twee monniken in Leuven om een congregatie te vormen. Tot in de late jaren 1530 bleef het nieuwe Kartuizerklooster een bouwwerf (Engels 1999: 8-9). Pieter Coelkies werkte als architect op de site van 1497 tot aan zijn dood in 1504 en bouwde 10 individuele cellen (afb. 3, 8) voor de monniken rond de grote kloostertuin, de oostzijde van de grote kloostergang (afb. 3, 9) en de helft van de kerk (afb. 3, 10) (Engels 1999: 124). De kerk werd geconsacreerd in 1501. Daarna werd het klooster uitgebreid met een gastenverblijf (afb. 3, 11), een keuken (afb. 3, 12), een refter (afb. 3, 13) en werkruimten voor de lekenbroeders (afb. 3, 14) (Engels 1999: 8-9.). De tweede prior Dierick Persijn (1525-1532) finaliseerde de constructie van het kerkkoor, drie kerkkapellen (afb. 3, 15), de sacristie (afb. 3, 16), de kapel van het Heilige Kruis (afb.3, 17), de kapittelzaal (afb. 3, 18) en het kleine klooster. In 1535 doneert Jan Gay of Amsterdam, prior van Geertruidenberg, geld om een kloostermuur te bouwen (Engels 1999: 72-74).

In zijn grootste expansie was het klooster volledig omgeven door een kloostermuur en lagen er zes verschillende tuinen, omsloten door duidelijk omschreven functionele gebouwen (afb.3): de grote kloostertuin (1) met de individuele cellen van de monniken, de kleine kloostertuin (2) omgeven door gemeenschapsgebouwen, de binnentuin van de lekenbroeders (3) omgeven door ateliers en werkruimten, de ingang van de binnentuin (4) met de schuur, de toegangspoort, de verblijven van de vrouwen en andere dienstgebouwen, een tuin (5) en de boerderij (6) die volledig afgesloten was van de rest van het klooster. Twee kleine torens (7) gaven aan de monniken de mogelijkheid om de omringende velden vanuit het klooster te controleren (Engels 1999: 300).

Afb. 3. Historisch grondplan van het Kartuizerklooster.
(Engels 1999: 301, fig. 7.74)

In 1614 was er een brand ontstaan in de paardenstallen die grote schade toebracht aan de westvleugel in de tuin van de lekenbroeders (afb. 3, 3) (Engels 1999: 75). Er werd een nieuw gebouw in baksteen opgetrokken dat volledig klaar was in 1627 (Engels 1999: 125).

Vanaf de tweede helft van de 18de eeuw ging het steeds bergaf met het Kartuizerklooster. Franse troepen kwamen Leuven binnen in 1746, installeerden 12 bakovens in de kloostertuin en gebruikten de stallen voor de opslag van munitie. Om de financiële situatie van het klooster te verbeteren was Prior Benedikt 't Kind in 1773 genoodzaakt om een groot deel van de grond te verkopen. In 1779 explodeerde een deel van de munitie van de Oostenrijkse troepen, die zich in het klooster hadden gestationeerd, waardoor grote schade aan de kloostergebouwen werd aangebracht. In 1780 besloten de sterk in aantal gedaalde monniken de kloostergang en cellen van de noord- en westvleugel af te breken om herstellings- en onderhoudskosten uit te sparen (Engels 1999: 75). Het einde werd definitief ingezet wanneer in 1783 de Oostenrijkse Keizer Jozef II een einde maakte aan de gehele Kartuizerorde binnen zijn jurisdictie, Leuven inclus. De monniken werden uit hun klooster verdreven en zouden nooit meer terugkeren (Engels 1999: 8-9). De bibliotheek van ca. 1200 boeken werd grotendeels overgebracht naar Brussel; een deel werd ter plekke openbaar verkocht. Alle kunstwerken en het glas-in-lood werden verwijderd en verkocht. De relieken werden geschonken aan de Sint-Pieterskerk van Leuven (Engels 1999: 77).

1.2.2 De periode van verval: 1783 – 1917

In de periode 1783 tot 1798 behuisten de gebouwen beurtelings zowel Franse als Oostenrijkse troepen. De soldaten verbleven in de overgebleven cellen; de gemeenschapsgebouwen werden gebruikt als opslagruimten voor zowel landbouwproducten als militaire goederen. Verschillende keren explodeerde een munitiedepot en werden delen van het klooster vernield. In 1794 installeerden de Franse troepen 6 bakovens in de kerk om het leger te bevoorraden. Deze periode was de meest verwoestende voor de gebouwen van het voormalige Kartuizerklooster (Engels 1999: 77).

In 1798 werden de gebouwen verkocht. Een zekere Guillaume Leunckens had een stuk grond gekocht en niet wetende wat gedaan met de vervallen kerk, liet hij deze volledig afbreken in 1806 om het bouwmetaal te kunnen verkopen. Gedurende de ganse 19de eeuw werden de gebouwen bewoond door verschillende mensen die waarschijnlijk zeer weinig huur dienden te betalen aan de eigenaars. De gebouwen veranderden verder in een ruïne. Huurders gebruikten de tuinen en velden om gewassen, bloemen en fruitbomen te kweken om in de stad te verkopen. Vooral de voormalige cel van de prior werd gebruikt als opslag voor gereedschap. Een pottenbakkersatelier heeft ook onderdak gehad in de voormalige kloostergebouwen (Engels 1999: 300-302). In 1880 was er een beeldhouwersatelier gevestigd. In 1910 werden de ruïnes van het klooster en de tuinen eigendom van Graaf Felix du Monceau. Kanunnik Thiéry zou in 1917 de site van de graaf verwerven (Engels 1999: 131-132).

1.2.3 Vanaf 1917: de heropleving

In 1917 hebben twee belangrijke personaliteiten binnen de kerkhiërarchie in Leuven ervoor gezorgd dat de ruïne werd gered. Kardinaal Mercier en zijn discipel kanunnik Thiéry hebben ervoor gezorgd dat de Orde van de Kapucijnen hun gemeenschap in Leuven konden onderbrengen in de gebouwen (Engels 1999: 8-9).

In 1920 werden de overgebleven gebouwen – de zuidelijke en oostelijke vleugel van de gemeenschappelijke gebouwen – gerestaureerd. De voormalige cel van de prior werd grotendeels afgebroken om een nieuwe kapel, ingezegend in 1922, te bouwen. De gronden rond het klooster werden deels verdeeld in percelen en verkocht aan privépersonen en sociale woningbouwbedrijven, waarbij de overgebleven delen van de kloostermuur als perceelsgrenzen werden gebruikt. Een nieuwe weg werd aangelegd om pelgrims toegang te verschaffen tot het Mariapark (Engels 1999: 302).

In de jaren 1970 volgde een tweede grondige restauratie van de gebouwen (Engels 1999: 132). De westelijke vleugel rond de voormalige tuin van de lekenbroeders werd volledig gereconstrueerd gezien de zeer slechte toestand van het originele gebouw (Engels 1999: 156). De tuinmuren werden niet gerestaureerd, aangezien dit niet meteen nodig was (Engels 1999: 10).

In 2006 heeft de KU Leuven het klooster aangekocht en sindsdien wordt getracht om het complex aan te passen om er het *Child Convent* in onder te brengen.

Daarvoor werd in 2010 een eerste verkennend archeologisch onderzoek uitgevoerd. Dit gebeurde door archeologe Els Meirsman met de hulp van studenten Archeologie. Een eerste fase vond plaats tijdens de Paasvakantie, tussen 6 en 16 april 2010, waarbij de locaties van de voormalige kloosterkerk en de kloostertuin onderzocht werden. Fase 2 van deze prospectie werd uitgevoerd tijdens de zomervakantie, tussen 3 augustus en 14 september 2010, en concentreerde zich op nog 7 andere locaties binnen het Kartuizerklooster (Lodewijckx-Meirsman 2010). Bijkomend archeologisch onderzoek zal worden uitgevoerd als de plannen voor de aanpassing van de bestaande gebouwen en de geplande nieuwbouw definitief zijn goedgekeurd. Het huidige onderzoek is te beschouwen als een noodinterventie.

2 Methodiek

Voorafgaande aan het veldwerk is het bestaande kasseipad gedocumenteerd dat deels zou worden verstoord door het uitgraven van de sleuf voor nutsleidingen. Dit betreft een naamloos steegje dat vanaf de Heilige-Geeststraat (tussen huisnummers 148 en 152) in westelijke richting naar de voormalige kloostergebouwen loopt. Het documenteren gebeurde door middel van het georefereren van een serie strategisch genomen foto's, in combinatie met een door een *total station* opgemeten vaste punten. Op die manier werd een 3D-oppervlaktemodel en orthofoto van het kasseipad gecreëerd met absolute coördinaten.

De aanleg van de sleuf werd uitgevoerd door de verantwoordelijke aannemer en werd uitgegraven tot een diepte van 1 m. Daarbij werd gebruik gemaakt van een minigraver met een smalle bak (0,22 m breed). Ter hoogte van het kasseipad (het oost-west georiënteerde deel van de sleuf, zie afb. 7) was de sleuf niet breder dan 0,35 m; ter hoogte van het grasveld (het noord-zuid georiënteerde deel van de sleuf) was de sleuf minder regelmatig en iets breder uitgegraven en ter hoogte van de Heilige-Geeststraat werd een kleine werkput uitgegraven. De totale lengte van de sleuf bedroeg 64 meter; bij de aansluiting met het kloostergebouw zelf splitste de sleuf op in twee takken, om de respectievelijke nutsleidingen op de bestaande voorzieningen te laten aansluiten.

De verantwoordelijke archeoloog (Johan Claeys) heeft deze uitgravingswerken, die gespreid over twee dagen werden uitgevoerd, begeleid en waar relevant aangestuurd. Over het verloop van de sleuf en de te ontgraven breedte en diepte van de sleuf (c. 1 m) had de archeoloog geen inspraak. De archeologische werkzaamheden zijn uitgevoerd tijdens deze twee dagen en de daaropvolgende dag. De opmetingen gebeurden op basis van bestaande vaste punten die waren uitgezet tijdens het documenteren van het kasseipad.

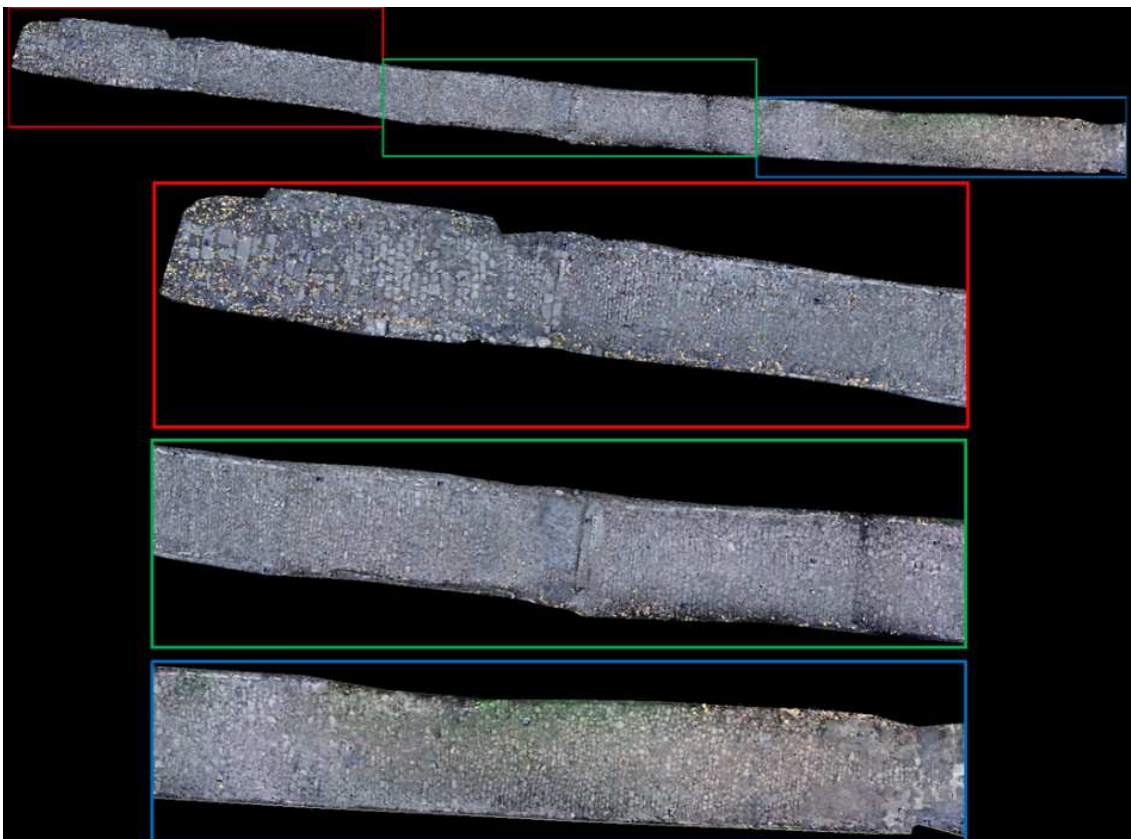
Onderzoeksprogramma

Registratie van het patroon van de bestrating en het archeologisch opvolgen van werken en registratie van eventuele archeologische sporen die tevoorschijn komen bij het open maken van de oorspronkelijke sleuven van de originele leidingen.

3 Resultaten

3.1 Het kasseipad

Op basis van de door ons voorziene documentatie van het bestratingspatroon van het kasseipad kon Jan Van Ormelingen (RWO Vlaanderen) constateren dat er over het algemeen haaks op de richting van de weg was bestraat. Aan de zijkanten is de weg afgeboord met een reeks langwerpige kasseien (vaak kalksteen) die de richting van de weg volgen (afb. 4). Het patroon is wel vervormd door het gebruik, door toevoeging van andere materialen en door werkzaamheden. Onder die werkzaamheden vallen onder meer het eerdere uitgraven van een sleuf voor nutsleidingen. Doorheen de oostelijke helft van het pad is deze oude sleuf te herkennen. Eenmaal voorbij de omgevende tuilmuren volgde deze oude sleuf blijkbaar de kortste weg naar de kloostergebouwen doorheen het grasveld (afb. 5).

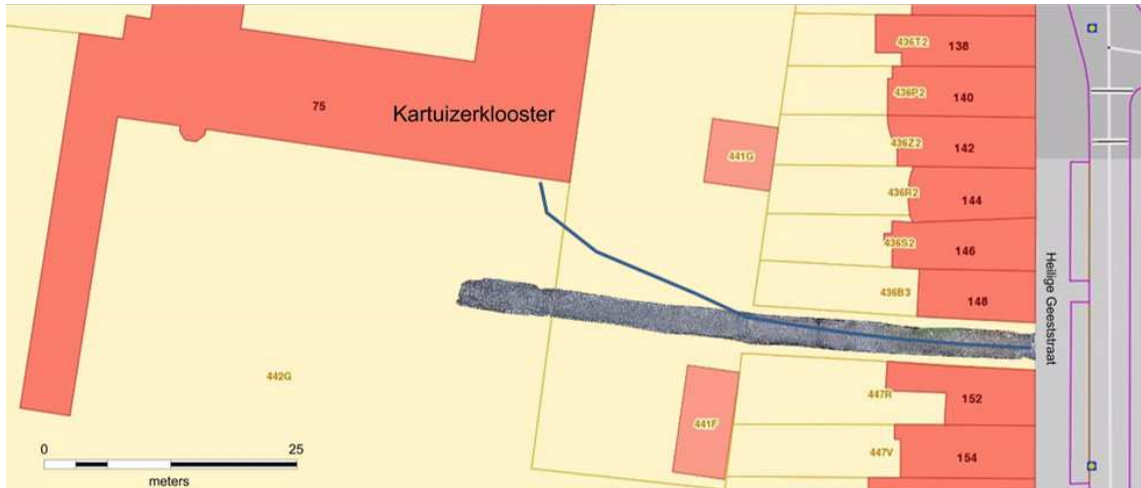

Afb. 4. De gegeorefereerde orthofoto van het kasseipad en details van de uitsneden. (orthofoto samengesteld door Joeri Theelen).

Tijdens de graafwerkzaamheden zelf werden een aantal voorzorgsmaatregelen in acht genomen:

- Bij het opbreken worden de kasseien niet op één hoop gegooid, maar naast de sleuf verzameld ter hoogte van de locatie waaruit ze werden ontgraven. Nadien kunnen de kasseien gemakkelijk worden teruggeplaatst en blijven de kasseien min of meer in dezelfde zone aanwezig. De speciale stenen (bvb. stenen onder de poorten, met gat, de boordkasseien) worden apart bewaard.
- Bij de heraanleg wordt het aanwezige materiaal gebruikt en geraken de stenen zo weinig mogelijk vermengd.

Bij het ontgraven werd opgemerkt dat er verschillende architecturale fragmenten uit kalkzandsteen, wellicht afkomstig uit eerdere bouw- en renovatiefases van het klooster, als *spolia* herbruikt waren in het kasseipad (afb. 6). Deze fragmenten werden fotografisch gedocumenteerd, maar aangezien ze integraal deel uitmaken van het pad werden ze ter plaatse gelaten zodat ze ter beschikking konden staan voor de kasseilegger.

Afb. 5. De gegeoreferende orthofoto van het kasseipad, geplot op de perceelkaart. De blauwe lijn duidt het vermoedelijke tracé van een oudere sleuf voor nutsleidingen aan.
(online Groot Referentie Bestand © Geopunt/AGIV)

Afb. 6. Een paar voorbeelden van de architecturale fragmenten die als *spolia* waren herbruikt in het kasseipad.

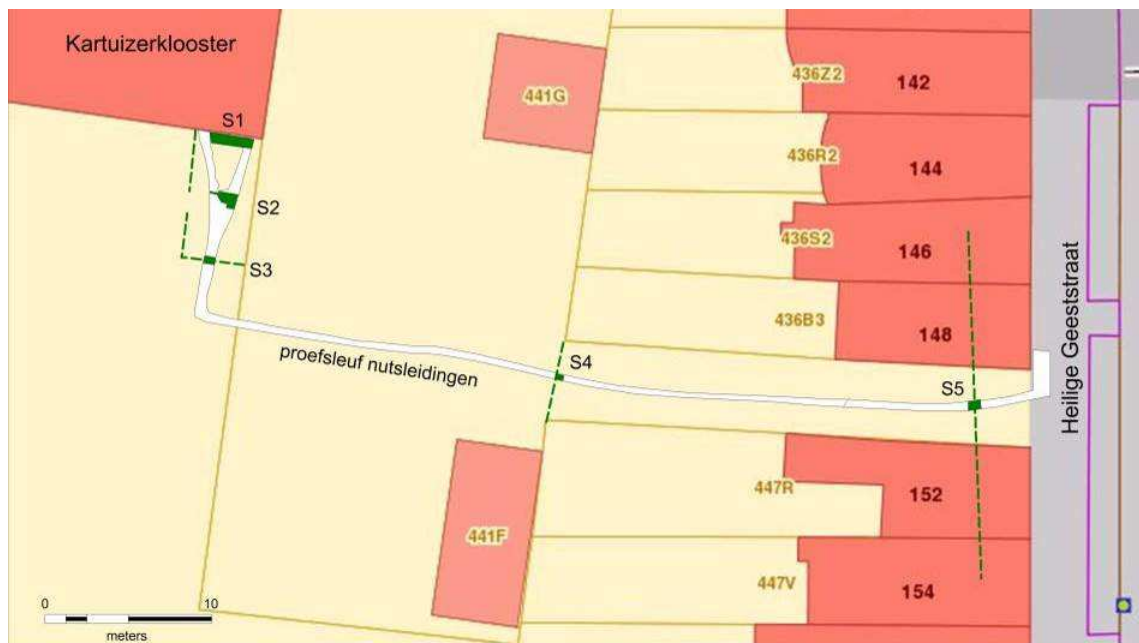
3.2 De bodemopbouw

Vooraf werd verwacht dat de sleuf het tracé zou volgen van een oudere nutsleiding. Echter, de oudere sleuf volgde blijkbaar maar ten dele het kasseipad. Het lijkt erop dat men indertijd de kortste weg tussen Heilige-Geeststraat en hoofdgebouw van het klooster heeft gevolgd (afb. 5). De kans op het aantreffen van *archaeologica* werd daardoor groter. Door de beperkte omvang van de werkput was het niet mogelijk om alle profielen op te schaven. Er kon echter worden vastgesteld – en fotografisch gedocumenteerd – dat het volledige tracé van de nieuwe sleuf door puinlagen en andere ophogingslagen liep. De bouwpuinlagen bevatten voornamelijk veel stukken baksteen en dakpannen, in mindere mate fragmenten natuursteen (leisteek, kalkzandsteen,...), slechts een handvol scherven aardewerk en geen andere materiaalcategorieën.

In sommige zones bevond de puinlaag zich dicht bij het ontgravingsniveau (op 1 m diepte) en bestond de rest van het profiel uit aangebrachte lagen zandige leem. Ook in deze lagen was nog een relatief hoge fractie bouwpuin aanwezig. Het weinige aardewerk behoorde tot de 19^e en vroege 20^e eeuw; oudere scherven werden er niet aangetroffen. De ophogingslagen hadden wellicht tot doel het terrein te effenen. De natuurlijke topografie loopt hier immers eerder steil af in oostelijke richting en dit is ook herkenbaar in het loopvlak van het kasseipad: ter hoogte van de Heilige-Geeststraat bevindt het looppniveau zich op 29,25 m boven zeeniveau, ter hoogte van de zuidoostelijke hoek van het klooster op 31,49 m.

Ten oosten van de tuilmuren van de woningen langs de Heilige-Geeststraat viel de sleuf grotendeels samen met de oude sleuf voor nutsleidingen, wat uiteraard een verstoord profiel opleverde. Het enige stuk oorspronkelijke bodemopbouw dat kon worden gedocumenteerd in deze zone was een paar meter profiel ten oosten en westen van Spoor 5 (zie verder onder 4.3). De natuurlijke leem bevond zich hier op 0,46-0,50 m onder het looppniveau. Daar bovenop lag een lemig pakket met bouwpuinspikkels van respectievelijk 0,35 m (ten westen van de muur) en 0,20 m (ten oosten van de muur). De zandige leemlaag die als fundering voor het kasseipad moest dienen was hierdoor een stuk dikker ten oosten dan ten westen van de muur.

3.3 Sporen en structuren

Afb. 7. Allesporenkaart geplot op de perceelskaart. De sporen (5 architecturale structuren) zijn aangeduid in het groen en genummerd S1-5. In groene stippellijn is aangeduid tot welke structuren het aangetroffen muurwerk met grote waarschijnlijkheid behoort. (online Groot Referentie Bestand © Geopunt/AGIV)

Er zijn bij de werkzaamheden vijf structuren gedocumenteerd: spoor 1-5 (afb. 7).

Spoor 1 (afb. 8) bevindt zich langs de muur van het hoofdgebouw van het voormalige Kartuizerklooster. Het betreft een stuk muurwerk uit rode baksteen, twaalf steenlagen hoog, dat 0,58 m van de muur van het hoofdgebouw van het voormalige klooster uitspringt. De bovenste steenlagen staan niet in verband met de het gebouw, maar de onderste lagen zijn deels vervlochten met de sterk verweerde en deels afgekalfde bovenste steenlagen van de kelders van het gebouw. Op loopniveau is het muurwerk afgewerkt met rode tegels, waarvan de rij tegenaan de muur in een hoek staan opgesteld. De kleine bakstenen meten 18/20 bij 9 bij 5 cm en de tegels 19 bij 19 bij 2 cm. Het muurwerk is opgetrokken in een onregelmatig verband, met overwegend afwisselende lagen kopse en strekse stenen, met grijze kalkmortel gemetst.

Het lijkt erop dat het oude muurwerk van deze hoek van de kelderverdieping sterk te lijden had van het grondwater en dat men met deze ingreep enerzijds wenste extra steun te geven aan de opstaande muren en anderzijds in de toekomst het insijpelen van regenwater wilde vermijden.

Afb. 8. Zicht vanuit het zuiden op Spoor 1, de structuur in rode baksteen/tegels centraal op de foto. In deze foto zijn verschillende bouwfasen en -stijlen te herkennen. De achtergrond wordt gevormd door de zuidmuur van het hoofdgebouw van het voormalige Kartuizerklooster, waarvan we een deel van het opstaand muurwerk herkennen en van de daaronder liggende kelders (oranje bakstenen, waarvan de bovenste lagen heel sterk verweerd zijn). De gaten in de muren dienen voor de aansluiting van de nutsleidingen.

Spoor 2 (afb. 9) betreft een oude waterleiding en bezinkput. Deze was niet meer in gebruik en reeds vervangen door een moderne PVC-variant. De leiding loopt west-oost, parallel aan en 3,6 m ten zuiden van het hoofdgebouw. De leiding zelf bestaat uit aardewerken segmenten (een type in voege tot in de 20^e eeuw) en de omkapselende structuur van zowel de leiding als de bezinkput werd met grijze kalkmortel gemetst uit oranje en rode bakstenen met afmetingen van 23/24 bij 12 bij 5,5 cm. De leiding dateert wellicht van na de afbraak (1919-1925) van het bijgebouwtje dat zich op deze plaats bevond (zie Spoor 3).

Spoor 3 (afb. 10) is een 0,45 m breed stuk muur, parallel aan het hoofdgebouw van het voormalige klooster, waarvan drie steenlagen kwamen vrij te liggen tijdens de werkzaamheden (de muur liep nog dieper door). De muur was met grijze kalkmortel opgetrokken uit oranje- en rode

baksteen. Er konden geen volledige bakstenen worden gemeten (breedte van 12 cm (?) en dikte van 5/6 cm).

Uit oud kaartmateriaal is af te leiden dat dit de zuidmuur betreft van een klein bijgebouwtje die ooit stond opgesteld langs de binnenzijde van de omgevende kloostermuur, op het 'binnenhof van de proselieten' (*converts courtyard* in Engels 1999). Dit gebouwtje is gekend uit oude kaarten. Het is niet duidelijk wanneer het is opgetrokken (in ieder geval tussen 1627 en 1783), maar het werd afgebroken tijdens de ingrijpende renovatiefase van 1919-1926 (Engels 1999 (deel 2): 300, 301 afb. 7.74, 347-351). Wellicht moet het gebouwtje gezien worden in het kader van de ontwikkeling van een aansluitend terrein (het deel waar de huidige sleuf doorheen loopt) tot een nieuw kloostererf, met een schuur (zie Spoor 5), een nieuwe toegangspoort, de vrouwenvertrekken en een aantal andere bijgebouwen. Dit gebouwtje bevond zich onmiddellijk 'om de hoek' op het binnenhof. Het was oorspronkelijk 7,6 m breed; de diepte kon niet berekend worden op basis van dit onderzoek, maar kan geschat worden op 4-5 m.

Afb. 9. Zicht vanuit het westen op Spoor 2, een 20e-eeuwse waterleiding en bezinkput. Een moderne waterleiding (PVC-buis) volgde blijkbaar hetzelfde tracé.

Afb. 10. Spoor 3 is de zuidmuur van een 17e-18e-eeuws bijgebouwtje dat stond opgesteld tegen de kloostermuur.

Spoor 4 (afb. 11) is een 0,50 m breed stuk muur, opgetrokken uit oranje en oranjerode fragmenten baksteen (geen volledige stenen). Er is geen specifiek verband toegepast; de stukken baksteen (breedte van 12 cm en dikte van 5/6 cm) zijn eerder willekeurig aan elkaar gemorteld met lichtgrijze kalkmortel. Vijf steenlagen zijn aanwezig onder het kasseipad, in totaal 0,36 m diep. Bovenop het muurfragment is een laagje lemig zand aangebracht, waarin de kasseien vervolgens werden geplaatst. Het stuk muur is noord-zuid georiënteerd en loopt dus parallel aan en 28,6 m ten westen van de kloosterpoort aan de Heilige-Geeststraat.

Het betreft hier de fundering van de tuinmuren van de in de periode 1923-1926 opgetrokken woningen langs de Heilige-Geeststraat. Hoewel de tuinmuren ter hoogte van het kasseipad uiteraard niet doorlopen, had men blijkbaar wel de funderingssleuf en funderingen zonder onderbreking uitgegraven en aangelegd.

Spoor 5 (afb. 12) betreft een stuk muur dat noord-zuid loopt, parallel aan en op 4,40 m ten westen van de kloosterpoort aan de Heilige-Geeststraat. De gebruikte bakstenen waren grijs-rode kloostermoppen van 30 bij 13/14 bij 5/6 cm. Van de muur zijn er elf steenlagen bewaard, voor een totale hoogte van 0,75 m. De bakstenen zijn bijna zonder uitzondering streks geplaatst (in de lengterichting van de muur). Er werd gebruik gemaakt van een gelige zandmortel en de voegen waren slechts 0,5-1 cm breed. Deze funderingsmuur verjongt lichtjes: aan de onderzijde is hij 0,75 m breed, aan de bovenzijde nog 0,71 m breed. Bovenop de bovenste rij stenen is een paar centimeter lemig zand aangebracht, waarin vervolgens de kasseien waren gedrukt. De bovenkant van de muurrestanten bevonden zich op een absolute hoogte van 29,50 m boven zeeniveau (nauwelijks 10 cm onder het plaatselijke loopniveau). De funderingssleuf was niet breder uitgegraven dan de breedte van de funderingsmuur zelf. Aan geen van beide zijden kon een muurinsteek in het profiel worden herkend. De muur is onmiddellijk tegen de wanden van de uitgegraven sleuf opgetrokken.

Deze muur is zonder twijfel te identificeren als de westmuur van de schuur die op deze plaats was opgetrokken ná 1627 en vóór 1783 (Engels 1999 (deel 2): 300, 301 afb. 7.74, 347-351). Het gebouw hoort hiermee tot dezelfde fase als het bijgebouwtje waarvan Spoor 3 een overblijfsel is, maar de bouwstijl en gebruikte materialen (type baksteen en mortel) wijken duidelijk af van Spoor 3. Aangezien we van beide structuren slecht een heel ruime marge voor hun constructiedatum kennen, lijken de verschillen in bouwwijze een relatief oudere datering voor de schuur te rechtvaardigen. De oorspronkelijke schuur en de aanpalende gebouwen overlaptten grotendeels met wat nu de Heilige-Geeststraat is (de schuur was ca. 27,5 m lang en 12 m diep). Ten oosten van die gebouwenrij zal wellicht slechts een smal steegje hebben gelopen. Het gebouw is tenslotte ook kort na de Eerste Wereldoorlog afgebroken om plaats te maken voor woningbouw. De restanten van de westmuur bevonden zich grotendeels ter hoogte van wat nu woningen 142, 144, 146, 148 en 152 langs de Heilige-Geeststraat zijn, terwijl de noord-, oost, en zuidmuur van het gebouw mogelijk nog ten dele bewaard zijn onder de huidige straat en voetpad.

De muur was enkel aanwezig in het noordprofiel van de sleuf; het tegenoverliggende profiel was volledig verstoord. De oorspronkelijke sleuf voor nutsleidingen moet een stuk breder zijn geweest en had de muur voor onze interventie al doorsneden. Bij de huidige fase is geen bijkomende schade toegebracht aan de restanten van de muur, met uitzondering van het verwijderen van een paar losse halve bakstenen.

Afb 11. Zicht vanuit het zuiden op Spoor 4, de fundering van de Interbellum tuinmuur van de huizen langs de Heilige-Geeststraat.

Afb. 12. Spoor 5 is een overblijfsel van de westmuur van de schuur die tot vóór 1919 langs de Heilige-Geeststraat was opgetrokken.

4 Archeologische waardering en advisering

Het voormalige Kartuizerklooster is beschermd als monument. Daarom worden relatief kleine ingrepen in de bodem ook als archeologisch relevant beschouwd.

Voorafgaand aan het onderzoek werd er van uitgegaan dat de nieuw te ontgraven sleuf het tracé zou volgen van een oudere sleuf voor nutsleidingen. Dit bleek in de praktijk alleen het geval te zijn voor het oostelijke deel van de sleuf, waar de bewoning langs de Heilige-Geeststraat aanvangt. De rest van het nieuw te ontgraven profiel was dus 'archeologisch maagdelijk'.

Door de aanwezigheid van relatief recent (19^e-20^e eeuw) aangebrachte puinlagen en leempakketten zijn stratigrafische archeologische lagen die voorafgaan aan de laatste interventies binnen het kloosterterrein dus niet te verwachten bij grondverzet tot op beperkte diepte. Echter, oudere structuren zitten ingekapseld in deze jongere ophogingslagen en bevinden zich op minder dan 1 m diepte. Het is bovendien verstandig om er op dit punt ook op te wijzen dat de beperktheid van het onderzoek en de relatief moeilijke werkomstandigheden uiteraard ook beperkingen opleveren in de adviseringen die eruit kunnen voortvloeien. Gevolgtrekkingen uit dit huidige onderzoek kunnen niet zonder meer getransponeerd worden naar de onmiddellijk aanpalende zones. Specifiek voor het oostelijke deel van het terrein is het moeilijk om een waardering en advies uit te spreken. Aangezien de profielen grotendeels verstoord waren door eerdere ontgravingen, kon op slechts een beperkte oppervlakte het oorspronkelijke bodemprofiel worden gereconstrueerd. Dat leek erop te wijzen dat de natuurlijke bodem hier relatief ondiep zit (op ongeveer een halve meter onder het looppniveau) en dat de archeologische sporen zich hier onmiddellijk onder het looppniveau bevinden (zoals het geval was bij Spoor 5).

De regels bij het ontgraven van een sleuf voor nutsleidingen zijn tamelijk rigide; de leidingen moeten nu eenmaal op voldoende diepte aangelegd worden, onder meer om vorstschade en eventuele ongevallen/schade bij toekomstige werkzaamheden te voorkomen. Sporen 1-4 hebben hierdoor schade opgelopen bij de uitgevoerde werkzaamheden. In het geval van Spoor 5 was de schade al aangebracht in een voorgaande interventie voor de aanleg van nutsleidingen.

De archeologisch oudste en 'meer relevante' sporen betreffen Spoor 3, de zuidmuur van een bijgebouwtje uit de 17^e-18^e eeuw (met een neiging naar de 18^e) en Spoor 5, de oostmuur van een schuur uit de 17^e-18^e eeuw (met een neiging naar de 17^e eeuw). De overige funderingen van beide structuren zijn minstens nog deels aanwezig in de omliggende gronden. In het geval van het bijgebouwtje is dit in de noordoostelijke hoek van het 'binnenhof van de proselieten'. In het geval van de schuur zijn de restanten van de westelijke muur ongetwijfeld vernield bij de bouw van de woningen 142, 144, 146, 148 en 152, maar stukken van de noord-, oost- en zuidmuur kunnen nog bewaard zijn onder de Heilige-Geeststraat en het aanpalende voetpad.

5 Algemeen Besluit

Op vraag van het Agentschap Onroerend Erfgoed en in opdracht van de Divisie Monumenten van de Technische Diensten KU Leuven heeft de Onderzoekseenheid Archeologie van de dezelfde universiteit de werkzaamheden bij het uitgraven van een sleuf voor nutsleidingen in het voormalige Kartuizerklooster archeologisch begeleid, gedocumenteerd en gewaardeerd. Het veldwerk is uitgevoerd op 25-27 oktober 2013. De sleuf was 64 m lang en tussen de 0,35 en 1,1 m breed. De locatie, het verloop, de ontgravingsdiepte en de breedte van de sleuf waren niet archeologisch bepaald, maar het onmiddellijke gevolg van de technische vereisten die gepaard gaan met dergelijke bodemingrepen. De kraan werd niet in eerste plaats archeologisch aangestuurd. Wel is de verstoring beperkt gebleven, door voor zover als mogelijk een oud sleuftracé te volgen en door op heel beperkte ontgravingsbreedte te werken. Bovendien is waar mogelijk rekening gehouden met de archeologische restanten en zijn alle middelen te beschikking gesteld om de waarnemende archeoloog zijn onderzoek te laten uitvoeren.

Bij de waarnemingen zijn vijf architecturale structuren aangetroffen (Spoor 1-5). Spoor 3 en 5 behoren tot pre-19^e-eeuwse bouwfases binnen het kloosterdomein, respectievelijk de restanten van een bijgebouwtje op het 'binnenhof van de proselieten' en van een grote schuur langs de huidige Heilige-Geeststraat. De overige sporen dateren meer dan waarschijnlijk van (kort na) de Eerste Wereldoorlog. Spoor 1 lijkt een structurele interventie te betreffen om de sterk geërodeerde ondergrondse steenlagen van de zuidoostelijke hoek van het hoofdgebouw te ondersteunen en te behoeden van extra waterschade. Spoor 2 is een oude en in onbruik geraakte waterleiding/bezinkput. Beide structuren konden wellicht pas zijn aangelegd na afbraak van het bijgebouwtje (Spoor 3) in de periode 1919-1926. Spoor 4, tenslotte, is de fundering van de westelijke tuinmuur die achter de huizenrij (nrs. 108-168) doorloopt. Deze huizen zijn opgetrokken in de periode 1923-1926.

Het westelijke deel van het onderzochte terrein bestaat tot op een diepte van minimum 1 m grotendeels uit ophogingslagen in de vorm van puinpakketten en lagen aangevoerde leem (met grote waarschijnlijkheid in 19^e en 20^e eeuw). Dit is wellicht ook minstens ten dele het geval voor het oostelijke deel van het terrein (door de verstoring van het profiel kon dit moeilijk worden ingeschat), hoewel in het uiterste oosten een deel van de ongeroerde lemige moederbodem is aangesneden op een diepte van 0,50 m onder het looppniveau (29,10 m boven zeeniveau).

6 Literatuur

- ENGELS, R. 1999. *The Former Carthusian Monastery in Leuven: architectural, archaeological and historical research*. Thesis to obtain the degree of Master of Conservation of Historic Towns and Buildings, Raymond Lemaire International Centre for Conservation, Leuven, 2 delen, 475 pp.
- LODEWIJCKX, M. & MEIRSMAN, E. 2010, *Archeologisch proefsleuvenonderzoek in het voormalige Kartuizerklooster in Leuven*, intern rapport, Onderzoekseenheid Archeologie KU Leuven, 36 pp.
- MERTENS, J. 1976. *Tombes mérovingiennes et églises chrétiennes: Arlon, Grobbendonk, Landen, Waha*, Archaeologia Belgica 187, Bruxelles, 55 pp.